

diva slovenskih sindikatov za čas po letu 1945 in problematika njegovega varstva in strokovnega urejanja.

Publikacija Mateje Jeraj prinaša temeljni pregled udejstvovanja sindikatov na socialnem področju v prvih petih letih graditve socializma. S pregledom socialne zakonodaje predstavlja osnovo za nadaljnje raziskave ne zgolj povojne politične zgodovine, pač pa tudi širšega družbenega dogajanja in vsakdanjika posameznika v prvih letih po končani 2. svetovni vojni.

Ljiljana Šuštar

Aleksandra Serše, Strokovno šolstvo v osrednji Sloveniji do leta 1941, S posebnim ozirom na obrtno šolstvo na področju Kranjske, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 1995, 132 strani

Arhiv Republike Slovenije je izdal in založil študijo Aleksandre Serše, v kateri daje avtorica vpogled v razvoj strokovnega šolstva od konca 18. stoletja do leta 1941, s posebnim poudarkom na razvoju obrtnega šolstva na Kranjskem.

Delo je razdeljeno na dve večji temi - avtorica ju imenuje zgodovinska in arhivska.

V okviru prve teme (zgodovinske) je obdelano:

- obrtno šolstvo v času Marije Terezije in Jožela II., str. 12-20
- strokovno šolstvo v Ilirskih provincah, str. 21-22
- strokovno šolstvo v predmarčnem obdobju, str. 24-28
- strokovno šolstvo v obdobju po marčni revoluciji do propada Avstroogrske, str. 30-65
- žensko obrtno šolstvo, str. 67-76
- ostalo strokovno šolstvo, str. 79-80
- strokovno šolstvo po letu 1918, str. 82-88

V okviru druge teme (arhivske) pa obravnava avtorica:

- arhivsko gradivo in arhive, str. 90-109
- šolsko dokumentacijo, str. 111
- strokovno ohdelavo arhivskega gradiva upravnih organov, ki hranijo arhivsko gradivo izobraževalnih ustanov, str. 119-123

V poglavju Viri in literatura, str. 127-132, je poleg virov, ki jih je avtorica uporabljala pri svojem delu, še posebej vredna pozornosti obširna literatura, ki pomaga bolj zahtevnemu bralcu do dodatnih podatkov, kajti naloga pričujočega dela je bila le, da poda po kronološkem redu osnovne linije razvoja predvsem obrtnega šolstva v osrednji Sloveniji do leta 1941 (obravnavano delo, str. 124) - torej je študija zasnovana kot kronološki pregled strokovnega šolstva in se v podrobnosti razvoja posameznih šol bolj poredko spušča - osnova je časovni okvir - kar nekoliko

razhije kontinuiteto poročanja o delovanju nekaterih vrst šol.

Začetek organiziranega strokovnega izobraževanja v osrednji Sloveniji sega v drugo polovico 18. stoletja - kot prve organizirane strokovne šole so bile v Ljubljani (1767), Celju (1767), Novem mestu in na Ptuj ustanovljene predilske šole, v katerih so učili otroke predenja volne, lana, konoplje in bombaža za potrebe takratne manufakturne proizvodnje. Prave predhodnice obrtnega šolstva pa so bile t.i. mebanske šole.

V osemdesetih letih 18. stoletja so bile ustanovljene normalke, ponavljalne šole in risarske šole. Nedeljske ponavljalne šole so bile sicer res namenjene vajencem, niso pa imele statusa strokovnih šol, njihova naloga je namreč bila, da učenci obnovijo ali pridobijo osnovno znanje branja, pisanja in računanja.

V glavnem se je obrtno šolstvo v osrednji Sloveniji začelo prav razcvetati v drugi polovici 19. stoletja, kar nam avtorica lepo prikaže na str. 30-80. Tukaj lahko sledimo pestri sliki izobraževalnega procesa glede na:

- organizacijo (tečajji, potovalni pouk, obrtne in strokovne šole)
- ustanoviteljstvo (privatne, državne ustanove; tu je predvsem zanimiva vloga nekaterih muzejev)
- čas trajanja izobraževanja (nekaj tednov do nekaj let)
- stroko (pletarstvo, krojaštvo, čevljarstvo, lončarstvo, slarnikarstvo, čipkarstvo, hahštvo...)

V kratkem bi lahko napisali, da je v knjigi v malem zajeto vse bistveno o obrtnem šolstvu v osrednji Sloveniji do leta 1941.

Poleg tega osnovnega - zgodovinskega dela pa je vreden pozornosti tudi arhivski del, ki pomaga bralcu, da se seznani, kje lahko dobi dodatne informacije o strokovnem šolstvu in do katere stopnje je gradivo urejeno. V tem poglavju pa je še posebej interesantna informacija o tem, kje izven šolskih fondov se še nahajajo podatki o delovanju posameznih šol in organiziranju učnega procesa.

Obširno in strokovno zahtevno tematiko je uspelo avtorici spraviti v smiselno celoto in obenem dati osnovo za nadaljnja raziskovanja na področju razvoja strokovnega šolstva.

Ivanka Zajc-Cizelj

Mateja Jeraj, Jelka Melik, Partizanski zdravniki in pravniki med stroko in politiko, Arhivsko društvo Slovenije, Viri 9, 1996, 152 strani

Na slovenske raziskovalce preteklosti se pogosto vsipajo ostri očitki, kot da živijo zunaj časa in pro-

stora. Čeprav jih v celoti ne gre zavreči, pa je le treba stalno poudarjati, da je že marsikaj narejenega in napisanega, samo brati je treba. Tudi slovenski arhivisti so v zadnjih letih veliko objavili in skrajni čas je, da utihnejo tisti med njimi, ki vidijo svojo vlogo v zgodovinski srenji le kot serviserji "raziskovalcev". Preprosto ni mogoče razumeti tistih, ki nekaterim raziskovalcem transkribirajo in prevajajo dokumente, jim opravljajo korekture, celo preskrbijo sredstva za tisk, potem pa so nadvse srečni, če se slučajno kje najdejo navedene v knjigi, ki je v največji meri rezultat njihovega dela. Seveda pa je potrebno kritikom priznati, da imajo številne upravičene vzroke za nezadovoljstvo nad zgodovinarji. Mnoge interpretacije zgodovinskih dogodkov, ne samo iz najbližje preteklosti, so namreč preveč spolitizirane in se ljudje ne strinjajo z njimi. Nasprotno mnogi niso pripravljeni sprejeti novih interpretacij, ker smatrajo, da so te pisane pod pritiskom novih političnih elit. V takih primerih je edina rešitev objava dokumentov. Serija arhivskega društva Slovenije Viri zato nima samo klasičnega znanstvenega poslanstva, ampak tudi civilizacijskega, saj ljudem omogoča osebni neposrednejši vpogled v zgodovinsko dogajanje. Zdi se, da je objava zgodovinskih dokumentov ena izmed poti za odpravo tragične idejne razpolovljenosti naše družbe, ki se ni pripravljena soočiti s svojo preteklostjo. Tiskanje zgodovinskih virov pa samo na sebi ni zadostno. Treba jih je približati bralcem, jih z njimi seznaniti, jih pripraviti k branju in potem bo v naši družbi veliko manj nesporazumov. Knjiga Partizanski zdravniki in pravniki med stroko in politiko je lahko mnogim korak v tej smeri.

Zadnje tri stavke se mi je zdelo posebno vredno poudariti, ker dogajanje okoli dr. Franje in dr. Volčjaka v slovenskem zgodovinsko-pisju ni znano. Obračunal ga je že pokojni prof. Mikuž. O njem so pisali tudi drugi, še posebno je privlačilo kolega Sama Bevka iz Idrije. Prav iz Mikuževih stavkov je mogoče razbrati, kako velik odmev je našlo ne le med zgodovinarji, ampak skoraj med vsemi tistimi, ki so imeli priložnost in voljo, da pogledajo v zakulisje partizanskega gibanja. Spominjam se enega izmed kongresov društva za zgodovino medicine, veterine in farmacije, kakšna nelagodnost je obstajala med delom udeležencev, članov sekcije za NOB, ko so obravnavali nekatera vprašanja partizanske sanitete. Marsikaj mi takrat ni bilo jasnega in šele ob branju te knjige sem si lahko pojasnil neke takratne besede in napetosti med ljudmi. Kolikor vem, kompletno ozadje vsega zapleta okoli dr. Franje mnogim zaradi nedostopnosti dokumentov ni bilo jasno, sedaj je zgodovinska tančica sneta.

Delo mag. Mateje Jeraj in mag. Jelke Melik obsega skupino provenienčno povezanih dokumentov, ki nam odlikavajo življenje in delo v znani partizanski bolnišnici Franja v letu 1944. Njena upravnica dr. Franja Boje in njen predpostavljeni zdravnik sanitetni referent dr. Viktor Volčjak sta bila s strani

nekaterih bolnikov in dela osebja bolnišnice osumljena nevsnega dela s pacienti. V ozadju pa ni bila saniteta, ampak poleg običajnih psihičnih travm bolnikov predvsem želja po privilegijih mlade politične in vojaške oligarhije, ki ni bila več sposobna živeti v okvirih, ki jih je določala drugim. Ker so bile med tožniki tudi nekatere izrazite politične osebnosti in tudi njihovi obremenilni argumenti, kot tisti o odstranitvi sovjetske zastave, so bili temu primerni, je zaplet začel dobivati nevarno in grozečo politično ozadje. Proti obema je bila sprožena obširna preiskava, ki je bila po intervenciji najvišjih medicinskih in sodnih organov kot neutemeljena ustavljena. Usodnih posledic za oba prizadeta ni bilo, ostal pa je več kot le slab priokus. Nimamo prostora, da bi se spuščali v podrobnosti. Povem naj le, da so kiparja, ki je portretiral dr. Volčjaka, še v začetku osemdesetih let zasliševali uslužbeni sekretariata za notranje zadeve, kaj mu je nekdanji partizanski zdravnik povedal o svojem življenju.

Kot je bilo že omenjeno, so objavljeni dokumenti vsebinska celota, ki se je obranila iz vojnih časov. Sestavljeni so iz dveh sklopov. Prvi se nanaša na organizacijo in načela vojaškega oziroma partizanskega tožilstva. Brati jih je potrebno silno natančno in z velikim premislekom, ker je njihovo bistvo v navidez neponemnih podrobnostih, ki kažejo na nov družbeni in politični sistem, ki se je pripravljal v nederjih boja proti okupatorju. Lahko jih razumemo kot argument v polemiki, ali je revolucija bila ali ne, ne dovoljujejo pa sklepanja, kdo vse je za to vedel in kdo je zanj odgovoren. Iz zasliševanj dr. Franje in drugih zaslišancev zvemo številne podrobnosti iz vsakdanjega življenja v partizanskih bolnišnicah, hkrati pa se nam odpirajo tudi načini razmišljanja takratnih ljudi. Prav v tem pogledu so ti dokumenti enkratni, saj lahko opazujemo pri njih prelom s preteklostjo, hkrati pa iskanje novega, ki pa je bilo še zelo neoprijemljivo. Slednje lepo ilustrira način dela zasliševalcev, njihove sodbe o ljudeh in dogodkih. Ko jih preberemo do konca, pravzaprav ne vemo, kdo je najbolj tragična oseba v njih: dr. Volčjak, dr. Franja ali celo zasliševalec dr. Božo Kobe, ki je kasneje svojo globoko vero v nov svet plačal kot žrtev informbirojevskih obračunov. Tragedija vsakega izmed njih je tolikšna, da ostaja človek brez besed. Prav zaradi njih se mi dozdeva opravičena zahteva, kako je treba preteklo dogajanje na Slovenskem na novo opisati. Tega ne mislim toliko v ideološkem smislu, če smem uporabiti ta ne najboljši izraz, ampak v metodološkem pogledu. Pisati je treba z vidika človeka in njegove usode. Le tako bo mogoče zmanjšati upravičeno kritiko tistih, ki pravijo, da ni običajno vprašljiva tisto, kar zgodovinarji pišejo, ampak tisto, česar ne napišejo.

Poleg prikaza človeških usod ima objavljena dokumentacija še drugo pomembno odliko. Zelo jasno nam namreč kaže zametke delovanja civilnih oblasti nove države. Politika bo nad vsem, nad moralo, nad

znanjem, nad pravom. Nerazumevanje tega principa nove oblasti je zdravnika in pravnika vklestila v primež stroke in politike. Le človek s prepričanjem v svoj prav, z zvestobo sebi in poklicni etiki je z nemalo sreče to lahko preživel. Dr. Franja se je rešila, dr. Volčjak, ki je imel ogromne zasluge za partizansko zdravstvo, vendar ni nikoli užival zaupanja političnega vodstva, in vojak revolucije, pravnik dr. Božo Kohe sta bila neusmiljeno zlomljena. Kljub vojnim časom je postopek proti obema osumljenima zdravnikom izrazilo mirnodoben. Čeprav sta oba partizana, vojaka, ga vodi civilna oseba in na način, ki je značilen za mirnodobno življenje. Politika, takšna ali drugačna, je bila v delovanju nekaterih že takrat nad stroko in proklamiranimi cilji vojskovanja. Slednje je, po meni znani tovrstni literaturi, velika posebnost, ki potrjuje znane specifičnosti slovenskega partizanskega gibanja. Lahko zapišemo, da se nam najavljajo vse znane dileme in problemi povojne slovenske družbe. Na tem mestu je treba poudariti, da izbor dokumentov ni tendenciozen, avtorici tudi v nujnih komentarjih v nobenem primeru ne vsiljujeta lastnih stališč ali celo vrednostnih ocen, ampak s citati takratnih dokumentov dopolnjujeta zgodovinsko resnico. Želja po objektivnosti in poštenosti je nad običajno človeško in strokovno ambicijo; določene pojave povsem določno opredeliti in oceniti.

Objave dokumentov imajo običajno predvsem znanstveno vrednost za zgodovinarje. V konkretnem primeru pa imamo opraviti z vsebino, ki bo privlačila še številne druge poklice, zlasti zdravnike in pravnike. Za obe vrsti ljudi so namreč v njih številne podrobnosti, ki jih bodo še kako pritegnile. Zlasti pred pravnike postavlja buda vprašanja. Poglavitni akterji zapletov z dr. Franjo namreč niso bili preprosti, ampak akademsko izobraženi ljudje in ne ravno najnižje politične in vojaške osebnosti. Najgusnejšo lastno podobo v knjigi pa lahko ugledajo nizkotni, nemoralni politikanti, kakršnih danes nrgoli, tudi v arhivih in inštitutih. Nič jim ni svetega. Ne življenje, ne delo, da o najbolj osnovni morali niti ne govorimo. Beograjec Branko Karapandja-Matjažek je na Slovenskem našel številne posnemovalce in očitno pustil številno potomstvo. Poleg tega zbrani dokumenti dajejo obilo gradiva za razmislek tudi čisto "navadnim" bralcem. Knjiga, ki jo imamo pred seboj, nedvomno kvalitetno nadaljuje dosedanje objave virov. Ob resnično velikih naporih slovenskih zgodovinarjev in arhivistov še posebej, ki jih izkazujejo dosedanje objave zgodovinskih dokumentov ter javne diskusije o naši preteklosti, se človek sprašuje, ali Slovenci več ne berejo, ali pa se ne znajo poslušati, saj argumentiranega dialoga ni. Skoraj popolnoma enaka diskusija namreč poteka okoli venetskega vprašanja kot NOB.

O načinu objavljanja virov med slovenskimi zgodovinarji in tistimi, ki se z njimi ukvarjajo, še ni poenotenih stališč. Nekateri so mnenja, da jih morajo spremljati obširne in detajlne študije, drugi, takega mnenja je bil pokojni akademik prof. dr. Sergij Vilfan,

pa so zagovarjali le najnujnejše opombe in pojasnila, sicer pa naj bi šele objava sprožila študijo. Zdi se mi, da je zadnji predlog ne le modrejši, ampak predvsem logičnejši. Na tem stališču sta stali tudi Mateja Jeraj in Jelka Melik. Mogoče bi bile nekatere opombe nekoliko obširnejše in navedena še kakšna razprava, vendar s tem zahajamo že na področje okusa in kritike po vsej sili. Nič ni popolnega. Nadvse razveseljiv pa je odmev med bralci, zlasti nekdajnimi navadnimi partizani. Prav pretresel me je eden izmed njih, ki je bil v njihovih vrstah od leta 1942: "Vi ne veste, kaj so vse z nami delali! Zelo sem vesel knjige. Le še več takih! Potlej bi bilo manj preprirov med Slovenci. Zakaj nitiče med slovenskimi zgodovinarji ne napiše poštene knjige o vlogi in posledicah delovanja 'Tito-vih oficirjev' med Slovenci?" Zadnje vprašanje silno muči tudi podpisanega.

Stane Granda

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka